

Digitalizacija arhivske građe Bošnjačke zajednice kulture

Haris Zaimović

JU Historijski arhiv Sarajevo

grundigur@gmail.com

Sažetak

Bošnjačka zajednica kulture 2021. godine potpisala je bilateralne sporazume o saradnji sa Historijskim arhivom Sarajevo, Muzejom Sarajeva i Muzejom književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine. Nedugo zatim uslijedilo je potpisivanje "Ugovora o digitalizaciji i primopredaji digitalnih kopija arhivske građe između Bošnjačke zajednice kulture "Preporod" i JU Historijski arhiv Sarajevo". Riječ je o digitalizaciji arhivskih fondova društava "Gajret", "Narodna uzdanica" te Muslimanskog prosvjetnog društva "Preporod". Digitalizacija arhivske građe prethodnika Bošnjačke zajednice kulture podrazumijeva i njezinu obradu te mogućnost otvaranja građe za različita istraživanja i publiciranja, ali ono što je najznačajnije u ovom procesu jeste doprinos u daljem osvjetljavanju kulturno-prosvjetne, društvene i institucionalne historije Bosne i Hercegovine i bošnjačkog naroda. Ova arhivska građa pohranjena je najvećim dijelom u Historijskom arhivu Sarajevo te Arhivu Bosne i Hercegovine, kao i u ostalim baštinskim institucijama u Bosni i Hercegovini, a svojim sadržajem nesumnjivo predstavlja arhivsko blago Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: digitalizacija, arhivska građa, "Gajret", "Narodna uzdanica", "Preporod", Bošnjačka zajednica kulture

Uvod

Bilateralnim sporazumom o saradnji, potpisanim 2021. godine između Bošnjačke zajednice kulture (tada pod nazivom Bošnjačka zajednica kulture “Preporod”) sa Historijskim arhivom Sarajevo, Muzejom Sarajeva i Muzejom književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine, predstavljen je opći okvir za institucionalnu saradnju koja ima za cilj omogućiti razvoj specifičnih projekata, programa i aktivnosti saradnje u obostranom interesu. Cilj je da se realiziraju izvjesni projekti – stručni i naučnoistraživački te generalno programi i aktivnosti od obostranog interesa, koji podrazumijevaju arhivsku, muzejsku, bibliotečku i izdavačku djelatnost. Sporazum također podrazumijeva i zajedničko nastupanje, učešće i apiciranje na različite fondove koji su namijenjeni za ovakvu vrstu projekata.

Ugovor o digitalizaciji i primopredaji digitalnih kopija arhivske građe, potpisan u oktobru 2022. godine između Historijskog arhiva Sarajevo i Bošnjačke zajednice kulture predstavlja jedan upravo takav projekt. Ugovor je u skladu s odredbama Zakona o arhivskoj djelatnosti („Službene novine Kantona Sarajevo“ broj 50/16) te Pravilnika o uslovima i načinu korištenja arhivske građe („Službene novine Kantona Sarajevo“, broj 40/18). Ovim ugovorom utvrđeno je da predate digitalne kopije arhivske građe Historijskog arhiva Sarajevo mogu biti korištene za publiciranje kataloga, online inventara, izložbi, za izradu *Monografije Bošnjačke zajednice kulture* te za druge vidove javnih prezentacija i promocija uz uzajamni dogovor partnerskih institucija.

S obzirom na ograničene kapacitete Historijskog arhiva Sarajevo (materijalne, tehničke i kadrovske), Bošnjačka zajednica kulture preuzela je obavezu sprovedbe ovog procesa. Suština projekta jeste stvaranje preduvjeta da se arhivski fondovi, koji su predmet ovog ugovora, analitički obrade i popišu, a što trenutno nije slučaj. O kakvom tehničkom zahvatu se radi govori i podatak da je riječ fondovima koji broje cca. 200 arhivskih kutija te cca. 50 raznih knjiga (zapisnici, protokoli, popisi, registri, evidencije), što je cca. 25 dužinskih metara arhivske građe koja je zasad isključivo sumarno sređena. Najznačajniji aspekt ovog projekta jeste potaknuti i ostale arhivske i baštinske institucije koje čuvaju arhivsku dokumentaciju iste i slične provenijencije da se uključe u ovaj proces.

Arhivski fondovi

Arhivska građa Bošnjačke zajednice kulture, odnosno njezinih pravnih prethodnica društava “Gajret”, “Narodna uzdanica” te Muslimanskog prosvjetnog društva “Preporod”, nakon zabrane rada 1949. godine, pohranjena je najvećim dijelom u Historijskom arhivu Sarajevo te Arhivu Bosne i Hercegovine, kao i u ostalim baštinskim institucijama u Bosni i Hercegovini. Riječ je o arhivskim fondovima koji se čuvaju u Historijskom arhivu Sarajevo, a to su:

- Muslimansko dobrotvorno društvo „Gajret“ (sign. G-4);
- Gajretova kreditna i privredna zadruga (sign. GKZ-8);
- Muslimansko kulturno društvo „Narodna uzdanica“ (sign. NU-14);
- Kreditna zadruga „Narodne uzdanice“ (sign. ZNU-15);
- Kulturno društvo Muslimana „Preporod“ (sign. P-10).

Ovi arhivski fondovi, zajedno s ostalih 224 arhivska fonda, zbirki i rariteta Historijskog arhiva Sarajevo, odlukom Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine, proglašeni su nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine – pokretno dobro.¹ Razlog tome, između ostalog, jeste i to što ovi arhivski fondovi obuhvataju cijelu prvu polovinu 20. stoljeća, odnosno raspon godina proteže se od 1903. do 1949. godine.

Rješenjem Ministarstva unutrašnjih poslova NR Bosne i Hercegovine (broj 5168/49 od 10. 11. 1949.), prestala su s radom društva Srpsko prosvjetno i kulturno društvo „Prosvjeta”, Hrvatsko kulturno društvo „Napredak”, Muslimansko prosvjetno društvo „Preporod” i Jevrejsko kulturno-prosvjetno i humanitarno društvo „La Benevolencija”, čija su sjedišta bila u Sarajevu. Tom prilikom pri društvima bili su formirani tzv. likvidacioni odbori, koji su svu imovinu – nekretnine, biblioteke i dr. predali tzv. Savezu kulturno-prosvjetnih društava. Dokumentacija i arhivska građa predata je Arhivu Bosne i Hercegovine i tadašnjem Arhivu grada Sarajeva. Tom prilikom nije se do kraja ispoštovao princip provenijencije. Tako je najveći dio dokumentacije „Napretka” i „Prosvjete” završio u Arhivu Bosne i Hercegovine, a samo jednim manjim dijelom u tadašnjem Arhivu grada Sarajeva. Ovdje je zanimljivo spomenuti slučaj dijela Napretkove

¹ Više o tome u Alibašić, A. Arhivski fondovi Historijskog arhiva Sarajevo kao nacionalni spomenik Bosne i Hercegovine, *Arhivska praksa*, br. 12, Tuzla, 2009. str. 345-358.

zbirke na primjeru ostavštine don Ive Prodana, koja se najvećim dijelom nalazi u Historijskom arhivu Sarajevo², a manji njezin dio u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine. Gotovo jedna trećina Gajretove dokumentacije izuzeta je iz njezine cjeline i nalazi se u Arhivu Bosne i Hercegovine, dok se njezin veći ostatak nalazi u Historijskom arhivu Sarajevo.

Arhiv Bosne i Hercegovine 2004. godine objavio je analitičke inventare arhivskih fondova nacionalnih kulturnih društava koji se čuvaju u ovoj instituciji, što predstavlja značajan doprinos u preglednosti sadržaja onoga što se nalazi u toj dokumentaciji.³ Što se tiče arhivskih fondova nacionalnih društava koji se čuvaju u Historijskom arhivu Sarajevo, riječ je, uglavnom, o sumarnoj obradi te nepostojanju bilo kakvih inventara o sadržaju većine dokumentacije. U ovoj instituciji nalazi se i dokumentacija:

- Međudruštvenog odbora Napredak, Prosvjeta, Preporod (djelimično očuvan – opća arhiva, 1 fascikla), preuzeto od Saveza kulturno-prosvjetnih društava;
- Središnje uprave Hrvatskog kulturnog društva Napredak 1945–1949 (1 arhivska kutija i 4 fascikle tzv. „Zbirka raznih dokumenata“ – „Napretkova kulturno-istorijska zbirka“), preuzeto od Saveza kulturno-prosvjetnih društava;
- Kreditne zadruge Srpskog kulturnog i prosvjetnog društva Prosvjeta 1934–1943 (sumarno sređeno 3 arhivske kutije), preuzeto od Saveza kulturno-prosvjetnih društava.

Bošnjačka zajednica kulture

Današnja Bošnjačka zajednica kulture jeste pravni sljednik Muslimanskog dobrotvornog društva „Gajret“, Muslimanskog kulturnog društva „Narodna uzdanica“ te Kulturnog društva Muslimana „Preporod“. Riječ je o temeljnoj

² Ova zbirka u Historijskom arhivu Sarajevo analitički je obrađena i digitalizirana.

³ Klarić, S., Srpsko kulturno i prosvjetno društvo „PROSVJETA“ (1902-1949) sumarno-analitički inventar, Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2004.

Prguda, E., Muslimansko kulturno i prosvjetno društvo „GAJRET“ (1921-1941) analitički inventar, Arhiv Bosne i Hercegovine, 2004.

Rodinis, A., „NAPRETKOVA“ kulturno-historijska zbirka analitički inventar, Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2004.

i najstarijoj organizaciji kulture Bošnjaka, odnosno bošnjačkoj kulturnoj matici i svjetskoj kulturnoj zajednici bošnjačkog naroda, s tradicijom dugom preko 120 godina. Izvorno je osnovana 20. 2. 1903. godine pod imenom društva „Gajret“⁴, svog prvog pravnog prethodnika i preteče. Njen drugi pravni prethodnik i preteča bilo je društvo „Narodna uzdanica“, osnovano 17. 10. 1924. godine. Ova dva društva, kao i više drugih oblika kulturno-prosvjetnog organiziranja Bošnjaka ovog vremena, ujedinit će se u Kulturno društvo Muslimana „Preporod“, osnovano kao takvo 13. 9. 1945. godine. Ovo društvo pravno i institucionalno predstavljat će sljednika i nasljednika ranijih društava „Gajret“ i „Narodna uzdanica“, i kao takvo postojat će do 10. 11. 1949. godine, a kad su tadašnje vlasti praktično zabranile njegov rad, zajedno s ostalim nacionalnim kulturno-prosvjetnim društvima. Rad ovog društva obnovljen je 5. 10. 1990. godine, nakon demokratskih promjena u Bosni i Hercegovini.

Uloga „Gajreta“ od samog svog osnivanja, pored stipendiranja đaka i studenata te značajnog angažmana na masovnom opismenjavanju, bila je u suštini znatno šira – sveobuhvatno kulturno-prosvjetno i šire društveno djelovanje među bosanskohercegovačkim muslimanima u skladu s naročitim okolnostima i potrebama bošnjačke zajednice s kraja 19. i početkom 20. stoljeća, odnosno kroz njegovu cijelu prvu polovicu. Svi spomenuti procesi ekvivalentni su radu temeljnih kulturnih organizacija drugih naroda Bosne i Hercegovine, prije svega hrvatskog „Napretka“, srpske „Prosvjete“, jevrejske „La Benevolencije“, kao i institucija drugih južnoslavenskih i evropskih naroda ovog vremena. Njegova temeljna uloga bila je organizirati i institucionalnim zalaganjem uvesti Bošnjake u modernu evropsku kulturu i društvo, ali bez napuštanja onog što su identitetske osnove i vrijednosti tradicije. Cilj je bio unutar bošnjačkog naroda stvarati, okrupnjavati te jačati modernu, obrazovanu intelektualnu elitu. Suštinski, učiniti narod sposobnim za život u novim kulturnim i društvenim prilikama.

Djelovanje i rad „Gajreta“ kao i „Narodne uzdanice“ očitovao se kroz raznolik društveni angažman i veliki broj društvenih aktivnosti.⁵ Stipendiranje đaka i

⁴ Riječ *gajret* arapskog je porijekla i znači trud, nastojanje ili pomoć.

⁵ O društvenoj ulozi „Gajreta“ i „Narodne uzdanice“ više u Kemura, I. „Uloga Gajreta u društvenom životu Muslimana Bosne i Hercegovine (1903-1949).“, Veselin Masleša, Sarajevo, 1986.; Kemura, I. „Značaj i uloga NARODNE UZDANICE u društvenom životu Bošnjaka, Bošnjački institut - Fondacija Adila Zulfikarpašića, Institut za istoriju u

studenata te davanje materijalne potpore i zajmova bili su glavna vodilja u njihovom postojanju i djelovanju. No, najznačajniji aspekt djelovanja ovih društava bila je i izgradnja đачkih konvikata, internata, studentskih domova u svim većim gradovima Bosne i Hercegovine ali i bivše Austro-Ugarske monarhije, odnosno Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca / Jugoslavije, potom osnivanje čitaonica, biblioteka, analfabetskih tečajeva, domaćičkih škola, zanatskih škola, radionica za izučavanje i izradu ručnih radova te kulturnih i društvenih domova.

Još jedan značajan vid društvenog angažmana ovih društava bio je i taj da su učestvovali u osnivanju kreditnih zadruga, čak i banke. Pokretali su privredne poslove i privredne sekcije te davali potpore domaćim privrednicima.

Ostavili su neizbrisiv trag u onom dijelu koji zovemo kultura i kulturno pregalaštvo osnivanjem različitih klubova, sekcija i skupina (folklorne, glumačke, dramske, književne i sportske) te organiziranjem raznolikih kulturnih manifestacija, dramskih i pozorišnih predstava, izložbi, koncerata, poetskih susreta, igranki, čajanki, mevluda, različitih vrsta svečanosti, narodnih veselja i sl.

Sve to pratila je i izuzetna izdavačka djelatnost štampanjem periodike, posebnih izdanja, književnih, naučnih, i raznih drugih stručnih tekstova iz oblasti historije, ekonomije, agronomije, teologije, politike itd.

Vodilo se time da je preuzimanje inicijativa u kulturi, obrazovanju i sveukupnom društvenom djelovanju, kao i light motiv *kultura i obrazovanje za sve i svugdje* bio put do ostvarivanja nacionalnog preporoda, emancipacije te nacionalnog osvještavanja i ravnopravnosti. Značajna pažnja poklanjala se jačanju uloge žene u društvu te njezinog većeg društvenog angažmana. Sve to pratilo je sekularizaciju društvenog djelovanja i društvene misli te činilo da ova društva u mnogim segmentima svojeg djelovanja budu ispred svoga vremena.

Sagledavajući kontekst vremena može se slobodno konstatirati da su „Gajret” i „Narodna uzdanica”, zajedno s „Napretkom”, „Prosvjetom” i „La Benevolencijom” bili preteče kulturnih institucija Bosne i Hercegovine.

Sarajevu, Sarajevo, 2002.; Katalog izložbe „Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“: 120 godina za sreću doma i naroda“, autori Zaimović, H. i Kodrić, S., Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“, Sarajevo, 2023.

Najveći doprinos u izgradnji prosvjetnih, kulturnih, baštinskih i visokoškolskih institucija u Bosni i Hercegovini, nakon Drugog svjetskog rata, dali su upravo bivši stipendisti i članovi spomenutih kulturnih društava naroda Bosne i Hercegovine.

Sadržaj arhivskih fondova i proces digitalizacije

Sporazumom o digitalizaciji i primopredaji digitalnih kopija dogovoreno je da Bošnjačka zajednica kulture preuzme na sebe proces digitalizacije arhivske građe. Riječ je o procesu dugog trajanja, a s obzirom na tehničku i kadrovsku ograničenost koju imaju ove partnerske institucije – stoga se digitalizacija i analitička obrada dokumenata odvija sukcesivno u fazama.

Arhivski fond društva „Gajret“ sadrži nekoliko podcjelina:

- Redakcija lista „Gajret“ 1926–1941 (građa nepotpuna - 1 arhivska kutija – analitički sređeno);
- Gajretova kreditna i privredna zadruga 1933–1941 (15 arhivskih kutija – sumarno sređeno);
- Ženski mjesni odbor „Gajreta“ (građa nepotpuna / fragmentarno očuvana, 1 arhivska kutija);
- Gajretov ženski konvikt (građa nepotpuna, 1 arhivska kutija);
- Gajret: knjige 1903–1941 (cca. 30 raznih knjiga) te spisi 1919–1941 (86 arhivskih kutija – sumarno sređeno).

Arhivski fond društva „Narodna uzdanica“ sadrži:

- Narodna uzdanica 1925–1945⁶ (50 arhivskih kutija i 9 knjiga – sumarno sređeno);
- Kreditna zadruga Narodne uzdanice 1938–1945 (24 arhivske kutije i 3 knjige);

Posljednji fond u nizu jeste Kulturno društvo Muslimana „Preporod“ 1945–1949 (13 arhivskih kutija i 7 knjiga sumarno sređeno).

⁶ U dosijeu fonda stoji komentar „...primljena je u Arhiv grada Sarajeva 1951. godine od Saveza prosvjetnih društava, s malim nedostacima...“.

Zaključak

Ovaj projekt tek je prvi korak u cilju objedinjavanja, po principu provenijencije, arhivskih fondova i zbirki matičnih društava bosanskohercegovačkih naroda. Da bi se krenulo u naredne korake, potrebno je uključiti sve ostale zainteresirane aktere, kao što su Arhiv Bosne i Hercegovine i Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine. Na ovom mjestu potrebno je naglasiti da je proces digitalizacije svekolikih štampanih izdanja prethodnika Bošnjačke zajednice kulture, ali i Napretka, Prosvjete, La Benevolencije i dr. odavno završen te da ove prvorazredne izvore za istraživanje historije samih društava ali i naroda Bosne i Hercegovine imamo dostupne na više različitih platformi.⁷

Digitalizacijom arhivske građe i zbirki ovih društava zaokružila bi se velika cjelina koja je neizostavni dio slagalice u proučavanju kulturne i društvene prošlosti Bosne i Hercegovine, njezinih naroda ali i samih temelja institucija kulture i obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Krajnji cilj bio bi stvaranje zajedničkog repozitorija ili, pak, osnivanje Muzeja matičnih kulturnih društava naroda Bosne i Hercegovine, što bi u projekt ovakve vrste uključilo i ostala matična društva naroda Bosne i Hercegovine.

Okolnosti i mogućnosti nameću nam kao prioritetni zadatak zaštitu ove arhivske građe, stoga je potrebno učiniti sve da se ona očuva i omogući istraživanje svim zainteresiranim korisnicima, baš kao što su tadašnji članovi, stipendisti te kulturni i prosvjetni pregaoci – svekoliko članstvo matičnih kulturno-prosvjetnih društava naroda Bosne i Hercegovine – promovirali ideju *obrazovanje i kultura za sve i svugdje*. Ovim i sličnim projektima omogućit ćemo da se inicijalni plamen truda i nastojanja za znanjem, prosvjetom, napretkom i kulturom ne ugasi, što i jeste naš primarni zadatak kao djelatnika baštine i kulture.

⁷ Gazi Husrev-begova biblioteka, INFOBIRO Mediacentra Sarajevo te web stranica Bošnjačke zajednice kulture (Bošnjačka kuća znanja).

Izvori i literatura

- Alibašić, A. (2009). Arhivski fondovi Historijskog arhiva Sarajevo kao nacionalni spomenik Bosne i Hercegovine. *Arhivska praksa* 12, Tuzla, 345-358.
- Kemura, I. (1986). Uloga Gajreta u društvenom životu Muslimana Bosne i Hercegovine (1903–1949). Sarajevo: Veselin Masleša.
- Kemura, I. (2002). *Značaj i uloga Narodne uzdanice u društvenom životu Bošnjaka*. Sarajevo: Bošnjački institut – Fondacija Adila Zulfikarpašića; Institut za istoriju u Sarajevu.
- Klarić, S. (2004). *Srpsko kulturno i prosvjetno društvo “Prosvjeta” (1902–1949) sumarno-analitički inventar*. Sarajevo: Arhiv Bosne i Hercegovine.
- Prguda, E. (2004). *Muslimansko kulturno i prosvjetno društvo “Gajret” (1921–1941) analitički inventar*. Sarajevo: Arhiv Bosne i Hercegovine.
- Rodinis, A. (2004). *“Napretkova” kulturno-historijska zbirka, analitički inventar*. Sarajevo: Arhiv Bosne i Hercegovine.
- Zaimović, H. i Kodrić, S. (2023). *Katalog izložbe “Bošnjačka zajednica kulture ‘Preporod’: 120 godina za sreću doma i naroda”*, Sarajevo: Bošnjačka zajednica kulture “Preporod”.

Digitization of Archival Materials of the Bosniak Cultural Community

Haris Zaimović

PI Historical Archive Sarajevo
grundigur@gmail.com

Summary

In 2021, the Bosniak Cultural Community signed bilateral cooperation agreements with the Historical Archives of Sarajevo, the Museum of Sarajevo, and the Museum of Literature and Theater Arts of Bosnia and Herzegovina. Shortly thereafter, the Agreement on the digitization and handover of digital copies of archival materials was signed between the Bosniak Cultural Community “Preporod” and the Public Institution Historical Archives of Sarajevo. This concerns the digitalization of the archival funds of the societies “Gajret”, “Narodna uzdanica” and the Muslim Educational Society “Preporod”. The digitization of the archival materials of the predecessors of the Bosnian Cultural Community includes its processing and the possibility of opening the materials for various researches and publishing. What is most important in this process is the contribution to the further illumination of the cultural-educational, social and institutional history of Bosnia and Herzegovina and the Bosniak people. These archival materials are stored mostly in the Historical Archives of Sarajevo and the Archives of Bosnia and Herzegovina, as well as in other heritage institutions in Bosnia and Herzegovina, and with their content, they undoubtedly represent the archival treasure of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: digitization, archival material, “Gajret”, “Narodna uzdanica”, “Preporod”, Bosniak Cultural Community